

NIEKOĽKO VÝROČÍ NA ZAMYSLENIE ROZHOVOR S PROF. H. SKOLIMOWSKÝM

Prof. Henryka Skolimowského poznám osobne niekoľko rokov. Dodnes si veľmi dobre pamätám na naše prvé stretnutie. Bolo to presne 15. 4. 1996 ráno okolo 6. hod., keď ma čakal na nástupišti Hlavnej stanice vo Varšave, aby som podľa jeho ďalších inštrukcií pokračovala na ceste do Lodže a nastúpila na mesačný študijný pobyt na jeho hlavnom vysokoškolskom pôsobisku v Poľsku, na *Katedre ekologickej filozofie polytechniky v Lodži*. Táto katedra, prvá svojho druhu na svete, začala svoju činnosť koncom roku 1991 a dňa 13. 3. 2002 oslávila **desiate výročie** od svojej slávnostnej inaugurácie. Čestným hosťom vtedajšej inauguračnej udalosti bol aj jeden z hlavných predstaviteľov Rímskeho klubu prof. Alexander King. Jeho slávnostná reč, preložená do poľského jazyka pod názvom *Dalekie horyzonty ekologii* bola publikovaná spoločne s inauguračnou prednáškou prof. H. Skolimowského, nazvanou *Rzeczywistość ekologiczna a odpowiedzialność społeczna*. Prof. Skolimowski viedol túto katedru až do roku 1997. Odvtedy ju naďalej v jeho duchu vedie dôstojný nástupca a náš spoločný priateľ - prof. dr. hab. K. Waloszczyk.

- Desať rokov v živote katedry určite nie je veľa, ale skutočnosť, že svojou činnosťou sa stala vzorom a dala podnet na zakladanie katedier podobného charakteru na mnohých poľských univerzitách, je veľmi významná.

V tejto súvislosti je veľmi pozoruhodná aj skutočnosť, že v októbri 1999 pri príležitosti **25. výročia** vzniku ekofilozofie prof. Skolimowského sa na pôde poľského Sejmu uskutočnilo stretnutie poslancov s vedcami. Hlavnou témou ich dialógu bola genéza a rozvoj ekofilozofie vo svete. Poľský parlament (pod záštitou jeho predsedu Macieja Płażyńskiego) tak vyjadril úctu nielen k osobe prof. H. Skolimowského a jeho neúnavným pedagogicko-vedeckým a popularizačným aktivitám (či už na pôde *Spoločnosti priateľov ekofilozofie* vo Varšave alebo v rozmanitých masmédiách), ale demonštroval aj podporu rozvíjaniu ekofilozofického a ekoetického myslenia vo svojej krajine.

V týchto dňoch (hoci s časovým oneskorením) sa na poľskom knižnom trhu objaví publikácia typu Festschriftu, venovaná **významnému životnému jubileu** prof. H. Skolimowského *Wokół eko-filozofii. Księga jubileuszowa ofiarowana Profesorowi Henrykowi Skolimowskiemu dla uczczenia siedemdziesięciolecia urodzin* (Praca zbiorowa pod redakcją A. Papuzi skiego i Z. Hulla). Jej slávnostné odovzdanie do rúk (už o dva roky staršieho) jubilanta by sa malo uskutočniť 8. 6. 2002 na mimoriadnom stretnutí *Spoločnosti priateľov ekologickej filozofie* vo Varšave. Táto spoločnosť, ktorej spoluzakladateľ je práve prof. Skolimowski (ako aj spomínaný prof. K. Waloszczyk), si pripomenie tiež významné **desiate výročie** svojej činnosti.

Pri týchto príležitostiach je preto veľmi vhodné pripomenúť si zakladateľa spomenutej *Katedry ekologickej filozofie a Spoločnosti priateľov ekologickej filozofie* - osobnosť profesora Henryka Skolimowského.

Dovolím si ešte na chvíľu vrátiť sa k môjmu prvému stretnutiu s ním. Spomínam si, ako sa ma pred výstupom z vlaku na varšavskej stanici zmocnili veľmi zmiešané pocity očakávania, radosti aj obáv. Moje počiatočné obavy zo stretnutia s prof. Skolimowským pominuli, len čo som zazrela stáť na peróne muža, ktorý s prirodzeným úsmevom na tvári držal vo vysoko zdvihnutej ruke anglický originál svojej knihy *Living Philosophy. Eco-Philosophy as a Tree of Life*. Od prvej chvíle zapôsobil na mňa svojou bezprostrednosťou, skromnosťou, úprimnosťou a pohostinnosťou, s akou ma prijal vo svojej rezidencii. Vzápätí som si uvedomila aj jeho entuziazmus a zápal, s akým rozprával o úlohe svojej katedry, jej perspektívach a o potrebe rozvíjať ekofilozofické myslenie v súčasnej dobe a najmä v našich krajinách. V priebehu nasledujúcich rokov som mala možnosť sledovať realizáciu mnohých týchto myšlienok a plánov prof. H. Skolimowského, a najmä jeho spoluprácu s rôznymi vedeckými, štátnymi i neštátnymi verejnými inštitúciami a pracoviskami v Poľsku i za jeho hranicami.

Slovenskej odbornej a azda aj širšej verejnosti je prof. H. Skolimowski známy vďaka prekladu už vyššie spomenutej jeho knihy *Živá filozofia. Ekofilozofia ako strom života* (preklad P. Štekauer a L. Štekauerová, vydavateľstvo Slovacontact, Prešov 1999). Zásluhou týchto prekladateľov sa čitatelia *Filozofie* mali možnosť oboznámiť aj so stručným profilom autora, s jeho výnimočnými aktivitami a s niektorými jeho myšlienkami prostredníctvom článku *Human Values and Capitalism (Ludské hodnoty a kapitalizmus)*, publikovanom v časopise *Filozofia*, roč. 54, 1999, č. 7, s. 536-544. Dokreslením jeho osobného portrétu a ekofilozofického myslenia je tiež informácia L. Štekauerovej, uverejnená vo *Filozofii* roč. 56, 2001, č. 10, s. 728-729. Autorka tu predstavila prof. Skolimowského aj ako významného hosťa prednášajúceho na pôde Katedry filozofie FF Prešovskej univerzity v dňoch 2.- 4. 5. 2001. Možno len ľutovať, že informácie o tejto návšteve a trojdňových prednáškach prof. Skolimowského sa k širšej akademickej verejnosti (okrem okruhu UPJŠ) nedostali.

Čitateľom (eko)filozofickej literatúry však určite neunikol ani skorší český preklad ôsmej kapitoly uvedenej monografie pod názvom *Ekologická etika a posvätnosť života*, ktorý sa dostal do výberu publikácie *Závod s časem. Texty z morální ekologie* (zostavovatelia: E. Kohák, R. Kolářský, I. Míchal (preklad), MŽP, Praha 1996). Prednedávnom sa na knižných pulkoch objavil ďalší titul Skolimowského práce *The Participatory Mind. A New Theory of Knowledge and the Universe* (Arkana, Penguin Books Ltd., 1994) pod názvom: *Účastná mysl. Nová teorie poznání a vesmíru* (preklad D. Mícha, Mladá fronta, Praha 2001) so zasväteným predslovom Ivana O. Štampacha.

Bolo by možné vymenovať ešte celý rad článkov a príspevkov, ktoré sa v našom prostredí v súvislosti s týmto autorom objavili, ale za relevantný pokladám skôr prehĺbený záujem o ekofilozofiu prof. Skolimowského zo strany mladej generácie. Výrazom toho je skutočnosť, že sa stáva inšpiratívnou bázou (v metodologickom, epistemickom a etickom zmysle) aj pre témy diplomových prác z environmentálnej problematiky.

Hoci od môjho prvého stretnutia s prof. Skolimowským uplynulo mnoho rokov, uskutočnilo sa veľa ďalších stretnutí, rozhovorov a rozvinula sa naša korešpondencia, po celý čas ma obohacoval novými myšlienkami a podnetmi na premýšľanie. A nielen

v oblasti ekofilozofie. Predpokladám, že niektorí čitatelia môžu nájsť inšpirácie aj v nasledujúcich rozhovoroch s prof. Skolimowským.

(Z. P.)

Pán profesor, vo svete ste známy ako jeden z tvorcov nového typu myslenia - ekologickeho myslenia. Čo Vás osobne priviedlo k tejto problematike, keď Vaše štúdium logiky a analytickej filozofie avizovalo skôr inú profesionálnu orientáciu?

Musím povedať, že sama skutočnosť, ktorá si vynútila novú perspektívu, ma priviedla k ekofilozofii. Táto skutočnosť sa mi zdala taká komplikovaná, že staré školy filozofickej tradície neboli schopné ju opísať ani dešifrovať. Nie je na tom nič čudné. Každá filozofia sa rodí z problémov svojej doby. Taká bola filozofia Platóna. Taká bola filozofia sv. Tomáša Akvinského. Taká bola filozofia K. Marxa. Taká je vytvárajúca sa ekologická filozofia.

V mojich úvahách mi však pomohol Teilhard de Chardin, ktorý hovorí, že na človeka sa máme pozerat' z hľadiska evolúcie celého vesmíru. Evolúcia je podľa neho proces plynulého, tvorivého stávania sa, proces narastania zložitosti, v priebehu ktorého sa vynárajú nové vrstvy vedomia, duchovnosti, posvätnosti. A to platí aj v ekofilozofii. Je to nový obraz sveta a nová koncepcia človeka.

Ekofilozofia je jednou z najmladších filozofických disciplín. V súčasnosti jestvuje viacero ekofilozofických smerov a škôl. Kedy ste sa jej začali venovať Vy?

Bolo to ešte v 70-tych rokoch. Vtedy sa objavovali prvé práce s touto problematikou. Kryštalizáciu mojich názorov som predstavil v práci *Ecological humanism*. Referát na túto tému som predniesol 20. 6. 1974 v Londýne na sympóziu *Beyond Alternative Technology*. Postupne som tieto názory rozvíjal a v 80-tych rokoch skoncipoval v monografii *Eco-Philosophy: Designing New Tactics for Living* (1981). Odvtedy som už napísal celý rad ďalších prác, v ktorých som svoju koncepciu ekofilozofie precizoval a rozširoval. Moja škola ekofilozofie sa tým odlišuje od iných smerov a škôl, ako sú napríklad hlbinná ekológia, ekofemnizmus, sociálna ekológia a ekológia Zeme.

V jednej zo svojich prác (The Sacred Place to Dwell) ste napísali, že ekofilozofia je spriaznená s prírodou a vie, prečo. Je spriaznená s inými formami stvorenia a vie, prečo. Je spriaznená s našim rozumom a vie, prečo. Je spriaznená s našim vnútorným bohom a vie, prečo. Je spriaznená s veľkou výzvou nášho osudu a vie, prečo. Mohli by ste stručne povedať, čo v tomto kontexte ekofilozofia zvestuje?

Ekologická filozofia je výrazom zvestovania mieru v nás samých a mieru s celým stvorením. Dokiaľ ho nedosiahneme, nezachránime Zem. Záchrana Zeme je duchovnou krížovou výpravou našej doby. Je to sociálny program. Potrebujeme ozdraviť Zem i seba samých. V tomto zmysle nie romantickým útekom od ťažkých problémov do sveta ekofantázie a ekoutópie. Ekofilozofia je od základu a nanovo premyslený spôsob nášho

uvažovania o našich problémoch. Vytvára spojený a racionálny model, z ktorého sa vytvára nová ekologická etika.

Vyplyva z toho, že súčasná doba jednoznačne potrebuje ekofilozofiu? Čo považujete za jej hlavnú úlohu?

Áno. V dobe ekologickej krízy nevyhnutne potrebujeme aj novú filozofiu. Môžeme povedať, že duch času sa prejavil v ekofilozofii. Je alternatívou voči mechanisticko-pozitivistickej paradigme. Oproti fragmentárnym a analytickým súčasným filozofiám pristupuje k svetu celostne. Od základu mení čítanie vesmíru a úvahy o ľudských problémoch. Je orientovaná na rekonštrukciu zmyslu nášho života. Jej úlohou je správne prehodnotenie hodnôt, ale nie ich nihilistická eliminácia. Predkladá novú inšpiráciu a novú nádej pre ľudstvo.

Ako definujete svoju verziu ekofilozofie, aké sú jej základné črty?

Ako celostný pohľad na svet, v ktorom vesmír a ľudský rod sú nerozlučne spojení. Ekofilozofia je výraz novej jednoty medzi ľuďmi, planétou a všetkými ostatnými bytosťami. Metaforicky ju predstavujem aj ako strom. Z koreňov ekokozmológie vyrastá kmeň a vetvy ekofilozofie - a to všetko je prepojené. Korunu stromu tvorí ekologické vedomie, ktoré je sotva postihnuteľným spôsobom spojené s koreňmi. Cyklus je teda kompletný a sebaobnovujúci sa. Moja ekofilozofia sa orientuje na život.

Už dlhší čas sa vedú diskusie o charaktere a adekvátnom ponímaní samotnej ekológie. Odohrávajú sa na pozadí tej skutočnosti, ktorú môžeme pomenovať ako prechod od chápania ekológie ako čisto biologickej vedy k ekológii ako humanistickej vede. Tým však vzniká mnoho nedorozumení medzi zástancami týchto pozícií a ich odstránenie si vyžaduje nemálo úsilia.

Dôležitým predpokladom je uvedomiť si, že v našej dobe je ekológia prvá veda, ktorá má holistický charakter, ktorá nás všetkých spája a ktorá môže byť spoločnou platformou pre našu spoluprácu a prebudenie vedomia. Od jeho stavu závisí aj ľudská činnosť a s ňou súvisiace akceptovanie ekologického spôsobu života, ktorý preferuje ekologicky orientované hodnoty. Ekológia je teda nádej. A nádej - ako vieme - je matkou múdrych.

Vaša kniha esejí s názvom Nádej - matka múdrych vzbudila u širšieho okruhu poľských čitateľov veľký ohlas. V jednej recenzii tejto práce sa objavil aj názor Tadeusza Burzyńskiego, podľa ktorého ste akýmsi pokračovateľom myslenia krakovského prof. Juliana Aleksandrowicza, a to napriek tomu, že ste svoje myslenie rozvíjali celkom nezávisle od neho. V akej oblasti možno teda hľadať niektoré paralely medzi Vami?

Ide predovšetkým o rozvíjanie myšlienky holistického obrazu sveta a človeka, ako aj názoru, že ekonomická i ekologická kríza majú svoje korene v nesprávnom obraze sveta.

Aký nesprávny obraz sveta máte na mysli?

Je to najmä obraz, ktorý pracuje s modelom sveta ako stroja. Ale svet nie mechanický stroj. Je to sanktuárium (svätyňa).

Mohli by ste, prosím, bližšie rozvinúť konzekvencie, ktoré vyplývajú z myšlienky sveta ako svätyne? Čo táto metafora sveta prináša?

Aby sme správne porozumeli sebe a iným, musíme mať vedomie, že svet nie je kopa nezmyselných odpadov, ale miesto vibrácie božských energií. Svet je svätyňa. Táto perspektíva všetko mení. Takto chápaný svet nás ubezpečuje, že žijeme v duchovnom priestore, že svet má zmysel, že náš život má zmysel. Konať vo svete s pocitom, že svet je svätyňa, znamená robiť ho hodným úcty, robiť ho svätým. To súčasne znamená vytvárať seba samého ako bytosť, ktorá má dôstojnosť a zmysel. Čím sa teda svet stane, to závisí od nás. Ak ho chápeme ako stroj, bude strojom. Ak ho chápeme ako božské miesto, stane sa božským miestom. A kým sa staneme my, to závisí od nášho chápania sveta. Ak je svet svätyňa, aj my budeme svätyňou. Našou úlohou je byť strážcom, pastierom, opatrovníkom zodpovedným za udržanie svätyne sveta i seba. Na to je potrebná starostlivosť, prejavy posvätnosti a úcty. Okrem toho idea sveta ako svätyne sa zhoduje s hlavnými zásadami veľkých svetových náboženstiev v otázke posvätného charakteru skutočnosti.

Vo Vašich prácach teda silne rezonuje aj téma duchovnosti, nevynímajúc ekologickú duchovnosť.

Problematika duchovnosti je veľmi vznešená a delikátna téma. Zaoberali sa ňou mnohí veľikáni. Ale treba ju nanovo premyslieť, aby sme ukázali, že sme duchovne živí. Naše okolnosti a problémy si vyžadujú novú duchovnú odpoveď, novú formu duchovnosti. Staré typy duchovnosti boli vytvorené ako odpoveď na iné problémy, než sú tie naše, a v kontexte iného obrazu sveta. Duchovnosť je vyartikulovaná essentia conditio humanae vo svete danej epochy. Takáto koncepcia duchovnosti nám dovoľuje oceniť rôzne formy duchovnosti v rozličných kultúrach a náboženstvách a súčasne nám hovorí, že nejedná sa o jednu formu duchovnosti, určenú pre všetky epochy a všetky národy. Ako sa mení a vyvíja svet, tak sa rozvíja aj poznanie, mení sa ľudská psychika, mentalita... Aj ľudská situácia je vo svete inak určená, a preto aj ľudská duchovnosť nadobúda odlišné formy. V našej dobe sme svedkami úsvitu ekologickej perspektívy, ktorá bude dominovať. Ekologická duchovnosť hovorí, že kardinálnou úlohou súčasnej civilizačnej formácie je ochrana sveta, ktorý súčasne chápe ako svätyňu. Ekologická duchovnosť nevyžaduje nové náboženstvo, nových bohov, nové idoly. Namiesto nich vyžaduje hlbšiu reflexiu.

Aké sú hlavné prejavy tejto ekologickej duchovnosti?

Prvým prejavom ekologickej duchovnosti je už spomenutý postoj úcty k životu, založený na ideí posvätnosti života a úcty k všetkému, čo jestvuje vo vesmíre. Základom tejto úcty je empatia. S úctou je spätá pokora, zodpovednosť, skromnosť, spravodlivosť, láska i nádej.

To všetko sú zároveň základné princípy a hodnoty, ktoré tvoria bázu Vašej ekotiky. Aký je ich charakter a do akej miery sú relevantné pre riešenie ekologických problémov a dilem?

Do veľkej. Riešenie ekologických problémov spočíva v štruktúre našich hodnôt. Ekologické hodnoty sú hnacou silou spomenutého programu ozdravenia Zeme. Ekologické hodnoty nie sú absolútne, ale ani čisto subjektívne. V tomto prípade sú trans- či inter-subjektívne. Sú historickou nevyhnutnosťou pre kultúru, ktorá chce pretrvať ako ľudská a duchovná kultúra.

Navštívili ste veľa krajín, spoznali mnoho odlišných kultúr (britskú, americkú, brazílsku, mexickú, grécku, fínsku, indickú), viedli workshopy eko-filozofie a eko-jogy na ostrove Thassos, pôsobili ste v Indii na Univerzite v Madrased, stretli ste veľa vzácných ľudí. Na ktoré stretnutia však spomínate najviac?

Myslím, že to boli stretnutia počas mojich pobytov v Indii. V roku 1981 som v Kalkate navštívil Matku Terezu. Žiarila z nej duchovná energia, schopnosť vytvoriť duchovný priestor, do ktorého vtiahla druhého človeka. Videl som, že stojí predou mnou svätá osoba, ktorá je súčasne veľmi komplikovaným človekom. Okrem toho bola vynikajúcim stratégom a charizmatickou bytosťou. Som vďačný osudu za to, že som sa s touto osobou mohol v našich časoch stretnúť. A ešte jeden komentár. To, čo robila, je z kvantitatívneho a ekonomického hľadiska málo, ale z morálneho jej pomoc siahala do nebies. Jej morálna podstata je tým, čo inšpiruje. Druhou výnimočnou udalosťou bolo moje stretnutie s tibetským duchovným Dalaj Lámom, ktorý ma prijal v Dharamsale. Na audienciu som dostal 10-15 minút. Témou bol problém, ako pomôcť mladým ľuďom nájsť seba samých, keď to súčasná veda neumožňuje. Naša diskusia trvala vyše hodiny. O štyri roky neskôr som bol opäť v Indii, v Dharamsale a na návšteve u Dalaj Lámu. Aj tentokrát sa téma našej diskusie týkala mladých ľudí a ich výchovy. Na konci stretnutia som dostal dar - biely šál, znak najvyššieho uznania. Keď sme sa lúčili, navzájom sme sa uklonili, ale úklon Dalaj Lámu bol taký spanilý, mal v sebe toľko pokory a úcty k druhému človeku, priam lásky, že jeho oči, ktoré to všetko vyjadrovali, mám stále pred sebou. Na takéto udalosti a osoby sa nikdy nezabúda.

Vo svojich Medytáciach z r. 1991 vymenúvate aj tri významné poľské osobnosti, ktoré podľa Vás vniesli svoj vklad do pokladnice univerzálnych či svetových hodnôt druhej polovice 20. storočia: Jána Pavla II, Czesława Miłosza (napriek jeho litovskému

pôvodu) a Lecha Wałęsu. Pokladáte ich za reprezentantov poľského étosu. Sú pre nich typické nejaké spoločné charakteristiky?

Niet pochýb o tom, že každá z týchto osobností reprezentuje univerzálne hodnoty. Natíska sa ale otázka, čo je spoločnou črtou týchto reprezentantov poľského étosu? Predovšetkým je to nezmieriteľnosť (so stavom vecí) a vytrvalosť. Nepristupujú na ľahké kompromisy. Táto nezmieriteľnosť sa niekedy chápe ako neústupnosť, ale nie je to hlúpa neústupnosť. Je to neústupnosť v mene ideálov a je spätá so starosťou o veľké veci.

Azda mi dáte za pravdu, že v súčasnej dobe patrí k veľkým veciam aj ekologická problematika a s ňou súvisiaca ekologická výchova. Čo pokladáte za dôležité v ekologickej výchove a do akej miery je táto výchova realizovateľná?

Tak ako v časoch Platóna aj dnes platí, že smer, akým sa uberá výchova človeka, určí jeho budúci život. V ekologickej výchove ide o budúce generácie, o našu dôstojnosť. Tieto budú degradované do takej miery, do akej bude degradované prírodné prostredie. Vo výchovnom procese však nemôžeme ľudí na smrť zastrášať. To by ich priviedlo k paralýze, k otupeniu citlivosti. Treba skôr výrazne určiť možnosti našich činov, oblasti zodpovednosti a uskutočňovať pozitívne veci, aj keď sú len malé. Tak ako hovoril Gándhí: "Bez ohľadu na to, aká malá je vec, ktorú máš urobiť, urob ju."

Na záver by som už len rada uviedla, že akceptovanie tejto Gándhiho výzvy je v živote prof. Skolimowkého úplnou samozrejmosťou. S týmto praktickým rozmerom svojho života spája tiež svoju ekofilozofickú a výrazne optimistickú víziu sveta - napriek charakteru dnešnej doby a jej hlavnému znameniu - ekologickej kríze. Moja posledná poznámka sa týka už iba poďakovania profesorovi H. Skolimowskému za dlhoročné kontakty a priateľstvo.

Najvýznamnejšie knižné publikácie v anglickom jazyku: *Polish Analytical Philosophy* (1967), *Eco-Philosophy: Designing New Tactics for Living* (1981), *Technology and Human Destiny* (1983), *The Theatre of the Mind* (1984), *Eco-Theology: Towards a Religion for Our Times* (1985), *Out of the Cosmic Dust* (Poems, 1989), *Dancing Shiva in the Ecological Age* (1991), *Living Philosophy: Eco-Philosophy as a Tree of Life* (1992), *A Sacred Place to Dwell. Living with Reverence Upon the Earth* (1993), *The Participatory Mind: A New Theory of Knowledge and the Universe* (1994), *Eco Yoga: Practice and Meditations for Walking in Beauty on the Earth* (1994), *Footprints to Heaven* (1994), *Dharma, Ecology and Wisdom in the Third Millennium* (1999), *The Dawn of the Ecological Era* (2001).

Najvýznamnejšie vedecké články v anglickom jazyku: *Ecological Humanism, The Ecological Man, The World as Sanctuary, The World of Eco-Mandalas: How Was Eco-Philosophy Developed, On the Significance of Eco-Philosophy, Eco-Ethics and World Ethics, Ecological Renaissance, Ecology and the Sanctity of Life, Human Values*

and Capitalism, Eco-Philosophy and Eco-Feminism as the Agenda for the Next Millennium.

Najvýznamnejšie publikácie v poľskom jazyku: *Zmierzch światopoglądu naukowego* (1974), *Medytacje o nędzach cywilizacji technicznej i o blaskach życia ludzkiego* (1979) - obidve publikované v londýnskej "Odnowie". Druhá edícia *Medytacji* rozšírená o text *Uniwersalne wartości etosu polskiego* vyšla už v Poľsku pod názvom *Medytacje o prawdziwych wartościach człowieka, który poszukuje sensu życia* (1991), *Ocalić Ziemię* (1991), *Nadzieja matką mądrych: Eseje o ekologii* (1989, 1993), *Filozofia żyjąca. Eko-filozofia jako drzewo życia* (1993), *Technika a przeznaczenie człowieka* (1995), *Wizje nowego millenium* (1999), *Świąte siedlisko człowieka* (1999).

Zhovárara sa Zlatica Plašienková

PhDr. Zlatica Plašienková, CSc.
Katedra filozofie a dejín filozofie FIF-UK
Šafárikovo nám. 6
818 06 Bratislava
SR